

کشاکی آزادی جامعه‌شناسی

کمال نجاتی

ریشه دارد و بر اهمیت باورها و ارزش‌های فرهنگی مشترک به مثابه لوازم آزادی و وحدت اجتماعی تأکید داشت. برای مثال، در بحث خودکشی او راه علاج را بیشتر اجتماعی و در افزایش همبستگی اجتماعی می‌دانست.

و بر ساخته شدن فرد در فرهنگ صحه می‌گذاشت. او مدعی تکوین فرهنگی رفتار عقلانی فردگرایانه شد و بی‌آنکه زندگی مدرن را به دلیل اعطای آزادی به فرد ستایش کند، با بدبینی شاهد حرکت فزاینده جامعه مدرن به سمت قفس آهنین بود که آزادی فرد را از بین می‌برد.

جامعه‌شناسی آمریکایی

دومین بخش کتاب به نظریه جامعه‌شناسی آمریکایی اختصاص یافته است. جامعه‌شناسی آمریکایی روح فردگرایی را به خود جذب کرده است؛ مانند نظریه کنش ارادی پارسونز که اصرار می‌کند فرد خالق زندگی اجتماعی خود است.

از نظر **برگر و لاکمن**، واقعیت اجتماعی نه محصول قوانین طبیعی یا نیروهای اجتماعی غیرشخصی، بلکه بر ساخته انسان‌های فعال واقعی است. **میلز** و **بلا** نیز هر دو برای ایجاد تغییرات دموکراتیک در آمریکا به نیروی بالقوه افراد متوسط می‌شوند. حتی نظریه پردازانی که طرفدار رویکردی کاملاً طبیعی و علمی‌اند نیز معتقدند که فرد شالوده جامعه است. **کالینز** زندگی اجتماعی را ساخته کنش متقابل افراد می‌داند. **بلومر** نیز به تعبیری افراد را جزو بنیادین نظریه ساختار اجتماعی خود قرار می‌دهد. البته در اثر بازتاب نفوذ نظریه پردازان اروپایی و در واکنش به رویدادهایی همچون دوران رکود عظیم اقتصادی و دو جنگ جهانی است که متفکران اجتماعی آمریکایی، از پارسونز گرفته تا **بلا** و **بلومر** بر واقعیت محدودیت‌های اجتماعی به همان میزان تأکید کردند که بر واقعیت آزادی فرد. با این همه در بخش عمده‌ای از اندیشه اجتماعی آمریکایی، جامعه کاملاً بر سرنوشت نوع بشر مسلط نیست و در نهایت این فرد است که خالق تقدیر خود خواهد بود.

کتاب «کشاکی آزادی جامعه‌شناسی»، نوشته **استیون سیدمن** و ترجمه **هادی جلیلی** که از سوی «نشر نی» منتشر شده، دارای پنج بخش است که در آن‌ها سیدمن به بررسی سنت کلاسیک، جامعه‌شناسی آمریکایی، نظریه اروپایی، نظریات پست مدرن و وضعیت امروزی نظریه اجتماعی می‌پردازد.

در نخستین فصل، سیدمن آثار کلاسیک را به دلیل دیدگاه‌های اجتماعی جذابی که درباره انسان تدوین کرده‌اند و آدمی و نهاد‌های بشری را عمیقاً اجتماعی به حساب آورده‌اند و تصویری خلاق از زندگی اجتماعی و جهان مدرن ترسیم کرده‌اند، شایسته خواندن ارزیابی می‌کند.

کلاسیک‌های جامعه‌شناسی

اگوست کنت، **کارل مارکس**، **امیل دورکیم** و **ماکس وبر** جامعه‌شناسانی کلاسیک هستند که مؤلف در اولین فصل به آن‌ها و آثارشان پرداخته است؛ آثاری که به قول سیدمن باید آن‌ها را خواند. چرا که براساس آنچه در این آثار آمده است، انسان‌ها می‌توانند آینده‌شان را به‌دلخواه خود بسازند.

کنت جامعه را کل ارگانیکی می‌دانست که باورهای مذهبی و اخلاقی مشترک اجزای گوناگون آن را به یکدیگر پیوند داده است. او ما را از خطرات ستایش فردگرایی بر حذر می‌دارد و همچون دورکیم معتقد است که جامعه سالم جامعه‌ای است که باورها و ارزش‌های مشترک آن را یکپارچه کرده باشند. در چنین جامعه‌ای آزادی فردی مهم است اما یکپارچگی و انسجام کل جامعه مهم‌تر است.

مارکس همچون کنت معتقد بود که جامعه چیزی بیش از مجموعه افراد است و بر تحولات سیاسی و اقتصادی تأکید داشت نه فرهنگ. او تصور می‌کرد که جامعه حول تضاد منافع اجتماعی سامان یافته که کاملاً به طبقه اجتماعی وابسته است.

دورکیم ایده اجتماعی بودن بشر را پذیرفت اما به‌جای اینکه جامعه را محصول فرد بداند، فردگرایی را محصول نیروهای اجتماعی به حساب آورد. او معتقد بود که فرد در نهاد‌های اجتماعی

بازاندیشی در سنت کلاسیک

در سومین بخش کتاب، سیدمن از رویکرد گسترده‌تر متفکران اجتماعی اروپایی به نسبت آمریکایی‌ها با عنوان بازاندیشی در سنت کلاسیک سخن می‌گوید. اروپایی‌ها غالباً از ایده، علم اجتماعی و نظریه‌ای استقبال می‌کنند که فلسفه، تحلیل تجربی و نقد اخلاقی را با یکدیگر تلفیق می‌کند. این فصل به بررسی اندیشه‌های **یورگن هابرماس**، **آنتونی گیدنز** و **پیر بوردیو** می‌پردازد که در اندیشه آن‌ها، نظریه طبقاتی مارکس به منزله نقطه عزیمتی برای درک نابرابری اجتماعی به حساب می‌آید.

هابرماس

هدف هابرماس این است که ایمان اتوپایی مدرن به قدرت خرد را از نو زنده کند. او می‌خواهد به هدف اولیه مکتب فرانکفورت برگردد. «تلفیق فلسفه و علم تجربی برای نقد اخلاقی و تغییر اجتماعی».

هابرماس به جای اینکه به معرفت و علائق به مثابه امری نسبی بنگرد، ادعا می‌کند که وجود سه علاقه جهان شمول بشری به ایجاد سه شکل کلی معرفت منجر می‌شود. او می‌گوید در پس تمایلات بی‌شمار آدمیان سه نوع علاقه وجود دارد که موجب شکل‌گیری انواع معرفت و شناخت می‌شود:

الف) هدف علوم تحلیلی تجربی به چنگ آوردن نظم‌های تجربی است که پیش‌بینی‌پذیری را ممکن می‌سازد. این علوم تحت حاکمیت علائق «تکنیکی بشر»، بر افزایش کنترل بر طبیعت و جامعه تأکید دارند.

ب) علائق شناختی عملی موجب پیدایش علوم تاریخی، تفسیری، فرهنگی می‌شوند که هدفشان روشن ساختن معنای متون، کنش‌ها و رویدادهای اجتماع است تا از این طریق درک متقابل افزایش یابد. هدف علائق شناختی از بین بردن انسدادها در روابط و ارتباط آزاد است.

ج) علائق رهایی‌بخش موجب شکل‌گیری علوم انتقادی می‌شوند که هدف آن‌ها شناسایی قید و بندهای غیرضروری درونی و بیرونی است. به این امید که چنین آگاهی‌هایی موجب افزایش رهایی انسان‌ها شود.

هابرماس در نظریه کنش ارتباطی استدلال می‌کند برای اینکه انسان‌ها جهان اجتماعی مشترکی داشته باشند، باید نوعی اجماع درباره آنچه واقعی می‌دانیم و آنچه در موقعیت‌های گوناگون هنجار اجتماعی شایسته به شمار می‌آوریم، وجود داشته باشد. اجماع عقلانی مستلزم چیزی است که هابرماس وضعیت آرمانی گفت‌وگو می‌نامد؛ وضعیت اجتماعی که در آن طرف‌های گفت‌وگوی عمومی در وضعیتی برابر قرار می‌گیرند.

هابرماس به جنبش‌های جدید اجتماعی به چشم عاملان رهایی‌بخش می‌نگرد که در برابر تأثیر مخرب استعمار واکنش نشان می‌دهند. دغدغه این جنبش‌ها برخلاف جنبش‌های

کارگری، دستمزد یا شرایط کار نیست، بلکه کیفیت زندگی، حقوق برابر، تحقق بخشیدن به خود، مشارکت و حقوق بشر است. این جنبش‌های جدید اجتماعی که متشکل از مردم عادی، دموکراتیک و ملهم از ارزش‌های بنیادین و بینش اخلاقی هستند، می‌خواهند تعادل مناسب جدیدی میان عقلانیت اجتماعی و فرهنگی به وجود آورند. آن‌ها حاملان جامعه عقلانی‌اند.

آنتونی گیدنز

اولین اثر عمده گیدنز، «سرمایه‌داری و نظریه اجتماعی مدرن» قصد داشت نحوه تفکر ما را درباره اندیشمندان کلاسیک و نظریه اجتماعی، از نظریه کلان پارسونزی به سمت رویکردهایی برگرداند که بر نابرابری و انتقاد اجتماعی تأکید داشتند. از نظر گیدنز تقسیم‌بندی اساسی در جامعه‌شناسی و نظریه اجتماعی همان است که میان دو رویکرد به تحلیل اجتماعی وجود دارد: رویکرد عامل‌محور و رویکرد ساختارمحور. رویکرد اول به افراد، مقاصد، نیت‌ها و انگیزه‌ها، باورها و ارزش‌ها به‌عنوان عوامل شکل‌دهنده حیات اجتماعی توجه دارد. رویکرد دوم برای تبیین زندگی فردی و اجتماعی، بر فرایندهایی همچون پویسهای سازمانی و طبقاتی تأکید دارد. از نظر گیدنز نکته کلیدی این است که حیات اجتماعی نه مجموعه‌ای از کنش‌ها فردی و نه مجموعه‌ای از ساختارهای اجتماعی است بلکه به مثابه فرایندی در نظر گرفته می‌شود که دارای دو جنبه عاملانه و ساختاری است. از نظر او، جوامع نظام‌های ارگانیکی یا مکانیکی نیستند، بلکه اعمال بعضاً نهادینه‌شده‌ای هستند که همواره از طریق کنش‌های فردی توأم با بازاندیشی ممکن شده‌اند. به یک معنا، گیدنز می‌خواهد نگرش فرایندوار به زندگی اجتماعی را جایگزین اراده‌گرایی و تعیین‌گرایی ساختاری در جامعه‌شناسی کند. او اصرار دارد که انسان‌ها نقشی فعال در شکل دادن به زندگی اجتماعی دارند. انسان‌ها صرفاً به سمت عمل بر اساس منافع و علائق، و ارزش‌ها و نیازها سوق داده نمی‌شوند. آن‌ها کنش‌های خود را صرفاً هنجارها و عرف اجتماعی وفق نمی‌دهند بلکه کنش آن‌ها حاوی دانش عملی از جهانشان و قابلیت تأمل در شرایط کنش و به کار گرفتن این دانش در رفتارشان است.

پیر بوردیو

برخلاف گیدنز که به کرات تدوین نظریه عام یا سیستم جامعه‌شناسی را انکار کرد، بوردیو ادعا کرد که فعالیتش همواره مبنایی تجربی داشته است. عمده نوشته‌های بوردیو مطالعات تجربی درباره قشریندی اجتماعی، فرهنگ، دانش، مدارس و مسائلی از این دست است. او نیز مثل گیدنز علاقه اصلی نظری خود را میل به غلبه بر تقسیم‌بندی‌های ذهنیت‌گرایی و عینیت‌گرایی، ساختارگرایی و فرهنگ‌گرایی، و تحلیل‌های اجتماعی خرد و کلان عنوان می‌کند. او معتقد است که دوگانه‌انگاری رویکرد ساختارمحور و کنش‌محور بیش از هر چیز دیگری باعث ایجاد

با مجله‌های رشد آشنا شوید

مجله‌های دانش آموزی

(به صورت ماهنامه و نه شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شود):

رشد کودک (برای دانش آموزان آمادگی و پایه اول دوره آموزش ابتدایی)

رشد نوجوان (برای دانش آموزان پایه‌های دوم و سوم دوره آموزش ابتدایی)

رشد دانش آموز (برای دانش آموزان پایه‌های چهارم، پنجم و ششم دوره آموزش ابتدایی)

مجله‌های دانش آموزی

(به صورت ماهنامه و هشت شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شود):

رشد نوجوان (برای دانش آموزان دوره آموزش متوسطه اول)

رشد جوان (برای دانش آموزان دوره آموزش متوسطه دوم)

مجله‌های بزرگسال عمومی

(به صورت ماهنامه و هشت شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شود):

- رشد آموزش ابتدایی ♦ رشد تکنولوژی آموزشی
- رشد مدرسه فردا ♦ رشد مدیریت مدرسه ♦ رشد معلم

مجله‌های بزرگسال و دانش‌آموزی تخصصی

(به صورت فصل‌نامه و چهار شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شود):

- رشد برهان آموزش متوسطه اول (مجله ریاضی برای دانش آموزان دوره متوسطه اول)
- رشد برهان آموزش متوسطه دوم (مجله ریاضی برای دانش آموزان دوره متوسطه دوم)
- رشد آموزش قرآن ♦ رشد آموزش معارف اسلامی ♦ رشد آموزش زبان و ادب فارسی ♦ رشد آموزش هنر ♦ رشد آموزش مشاور مدرسه ♦ رشد آموزش تربیت بدنی ♦ رشد آموزش علوم اجتماعی ♦ رشد آموزش تاریخ ♦ رشد آموزش جغرافیا ♦ رشد آموزش زبان ♦ رشد آموزش ریاضی ♦ رشد آموزش فیزیک ♦ رشد آموزش شیمی ♦ رشد آموزش زیست‌شناسی ♦ رشد آموزش زمین‌شناسی ♦ رشد آموزش فنی و حرفه‌ای و کار دانش ♦ رشد آموزش پیش دبستانی

مجله‌های رشد عمومی و تخصصی، برای معلمان، مدیران، مربیان، مشاوران و کارکنان اجرایی مدارس، دانش‌جویان مراکز تربیت معلم و رشته‌های دبیری دانشگاه‌ها و کارشناسان تعلیم و تربیت تهیه و منتشر می‌شود.

♦ نشانی: تهران، خیابان ایرانشهر شمالی، ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش، پلاک ۲۶۶، دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی.

♦ تلفن و نمابر: ۰۲۱ - ۸۸۳۰۱۴۷۸

شکاف میان جامعه‌شناسان و اندیشمندان اجتماعی شده است. بورديو تأکید می‌کند که جامعه‌شناسی باید در مطالعه حیات اجتماعی، نه تنها به ساختار بلکه به کنش‌های فرد و معانی میان‌ذهنی نیز بپردازد. جامعه‌شناسی همچنین باید قادر باشد زمینه اجتماعی کنش فردی را نیز شرح دهد. هدف بورديو (تا حدی شبیه به گیدنز است) غلبه بر دوگانه انگاری ساختار و عاملیت از طریق نوعی نظریه ساختاری است.

«ساختار اجتماعی» نقطه عزیمت تحلیل اجتماعی بورديو است. انسان‌ها همواره به لحاظ ساختاری در فضای اجتماعی چندبعدی جای گرفته‌اند که عمدتاً بر مبنای موقعیت طبقه اجتماعی شان تعریف شده است. طبقه اجتماعی به دسترسی فرد به منابع گوناگون، پیوندهای اجتماعی و فرصت‌های اجتماعی مرتبط با شغل، سن، جنسیت و وضعیت تحصیلات و مانند آن اشاره دارد نه تنها به تعریفی کاملاً مارکسیستی از آن.

بورديو معتقد است که افراد دارای موقعیت ساختاری یا طبقاتی مشترک، تجربه‌های مشابه و تکرار شونده‌ای دارند که «عادت‌واره» مشترکی ایجاد می‌کند. این عادت‌واره به نوبه خود به اعمال اجتماعی آنان ساختار می‌بخشد و دستورات عمل‌هایی تنظیم و اعمال کنشگران را محدود می‌سازد. اما در عین حال اجازه نوآوری فردی را هم می‌دهد. از این رو افراد نه عاملانی کاملاً آزادند و نه محصول منفعل ساختار اجتماعی. پس عادت‌واره هم محصول ساختار اجتماعی است و هم مولد ساختار اعمال اجتماعی که ساختار اجتماعی را باز تولید می‌کنند. هم مفهومی ذهنی (متشکل از چارچوب مفهومی) است و هم مفهومی عینی نشانه نقش و نشان ساختار اجتماعی. هم مفهومی خرد (در سطح فردی و بین شخصی) است و هم مفهومی کلان (محصول ساختار اجتماعی).

بورديو از حوزه یا میدان‌های اجتماعی سخن می‌گوید. میدان‌ها از افرادی که به نحو عینی در مجموعه‌ای از روابط اجتماعی قرار گرفته‌اند، تشکیل شده‌اند که دارای منابع گوناگونی (انواع مختلف سرمایه) هستند و برای کسب تشخص (پرستیژ)، ثروت و قدرت تلاش می‌کنند. هر میدانی به نوع خاصی از منابع یا سرمایه اهمیت می‌دهد. مثلاً سرمایه فرهنگی و صلاحیت در حوزه آکادمیک، بیش از اقتصاد ارزشمند تلقی می‌شود و عامل کلیدی در تلاش برای کسب برتری به حساب می‌آید.

سرمایه به منابع و قابلیت‌های در اختیار فرد یا موقعیتی اجتماعی اشاره دارد که از نفوذ اجتماعی برخوردار است. سرمایه شکل‌های متنوعی دارد: سرمایه اقتصادی (ثروت)، سرمایه فرهنگی (صلاحیت و دانش)، سرمایه نمادین (افتخار و پرستیژ) و سرمایه اجتماعی (پیوندهای اجتماعی و اعتماد).

مهم‌ترین انگیزه بورديو قرار دادن فرهنگ در مرکز جامعه‌شناسی است تا بدین وسیله پویای‌های سلطه اجتماعی را تحلیل کند. فرهنگ جزئی از سازمان اجتماعی سلطه است. فرهنگ نقشی محوری برای پویای‌های نابرابری اجتماعی دارد. منظور او از فرهنگ

نمادها، معانی کالاهای فرهنگی (از موسیقی و ادبیات روشنفکری تا غذا، اسباب و اثاث خانه) است که همواره مهر طبقه اجتماعی را بر پیشانی دارد. فرهنگ سلطه طبقاتی را تا جایی باز تولید می کند که طبقات مسلط بتوانند ارزش های فرهنگی، معیارها و ذائقه خود را بر کل جامعه تحمیل کنند و ترجیحات فرهنگی شان را به منزله معیار برترین، بهترین و مشروع ترین سبک زندگی در فرهنگ ملی تثبیت کنند.

بوردیو دست کم سه ادعا و بحث کلی مطرح می کند که نقشی اساسی در جامعه شناسی سیاسی قشر بندی اجتماعی او دارند: الف) طبقات متعدد و بخش های مختلفی در هر طبقه وجود دارند که نشان دهنده تفاوت هایی در زمینه سرمایه اقتصادی و فرهنگی است. ب) این طبقات متعدد و قشرهای گوناگون سبک های فرهنگی مختلف دارند، اما در هر قشری الگوهای فرهنگی کم و بیش هم شکل اند.

ج) فرهنگ عرصه تضاد اجتماعی است. دقیقاً بدین دلیل که طبقات مختلف بر سر اینکه کدام ارزش ها، معیارها، انتخاب ها سبک های زندگی و معیار فرهنگی، مشروع هستند، با یکدیگر به جدال می پردازند. بوردیو سلطه طبقاتی از طریق تحمیل فرهنگی را نوعی خشونت نمادین می خواند؛ خشونت مبنی بر تحمیل ارزش های یک طبقه خاص بر تمامی طبقات جامعه.

نظریات پست مدرن

در چهارمین بخش کتاب، متفکران پست مدرن «وارثان روشنگری» خوانده می شوند که البته وارثانی منتقد که سعی دارند درک متفاوتی از دانش، زندگی اجتماعی، سیاست، خویشتن و تکامل اجتماعی ارائه کنند. نگرش پست مدرن از نظر اندیشمندی چون لیوتار، فوکو و باومن، مبتنی است بر: خویشتن های ساخته جامعه که هویت های متعدد و بی ثبات دارند، آگاهی از پیوند دانش و قدرت، مسئولیت جدید اخلاقی در تولید دانش، و تصویری از جامعه به منزله پدیده های تکه تکه و عمیقاً شکاف خورده که حول کشمکش های خاص سازمان یافته است. سیدمن می گوید که پست مدرن ها به جای رویایی پیشین مبنی بر پایان یافتن تمامی سرکوب های اجتماعی، از کشمکش جاودان بر سر لذت، انتخاب، ابراز وجود، پیوند اجتماعی و عدالت خبر می دهد.

شرح این کشمکش جاودان در اندیشه های ژاک دریدا، ژان فرانسوا لیوتار، ژان بودریار و میشل فوکو را در این فصل از کتاب می توانید بخوانید.

پنجمین بخش کتاب هم به بررسی دیدگاه نظریه فمینیستی، نظریه نژادی انتقادی، آفریقا مداری، نظریه هویت و پسااستعمار گرایی اختصاص دارد که در آن می توان از دیدگاه دوروتی اسمیت، جودیت باتلر، مولفی کته آسانته، پاتریشیا هیل کالینز، کوام آنتونی آپیا، آدرین ریچ، امانوئل والرشتاین، ادوارد سعید، آنتونیونگری و سیدمن نسبت به آن ها آگاهی یافت.

برگ اشتراک مجله های رشد

نحوه اشتراک:

شما می توانید پس از واریز مبلغ اشتراک به شماره حساب ۳۹۶۶۲۰۰۰ بانک تجارت، شعبه سه راه آزمایش کد ۳۹۵، در وجه شرکت افست از دو روش زیر، مشترک مجله شوید:

۱. مراجعه به وبگاه مجلات رشد به نشانی: www.roshdmag.ir و تکمیل برگه اشتراک به همراه ثبت مشخصات فیش واریزی.
۲. ارسال اصل فیش بانکی به همراه برگ تکمیل شده اشتراک با پست سفارشی (کپی فیش را نزد خود نگه دارید).

◆ نام مجلات در خواستی:

.....

◆ نام و نام خانوادگی:

.....

◆ تاریخ تولد:

◆ میزان تحصیلات:

◆ تلفن:

◆ نشانی کامل پستی:

استان: شهرستان: خیابان:

شماره فیش بانکی: مبلغ پرداختی:

پلاک: شماره پستی:

◆ اگر قبلاً مشترک مجله بوده اید، شماره اشتراک خود را بنویسید:

.....

امضا:

◆ نشانی: تهران، صندوق پستی امور مشترکین: ۱۶۵۹۵/۱۱۱

◆ وبگاه مجلات رشد: www.roshdmag.ir

◆ اشتراک مجله: ۰۲۱-۷۷۳۳۶۶۵۶ / ۷۷۳۳۵۱۱۰ / ۷۷۳۳۹۷۱۳-۱۴

◆ هزینه اشتراک یکساله مجلات عمومی (هشت شماره): ۳۰۰/۰۰۰ ریال

◆ هزینه اشتراک یکساله مجلات تخصصی (چهار شماره): ۲۰۰/۰۰۰ ریال